

Мойсіяха А.В.

доктор філософії в галузі публічного управління та адміністрування

РЕАЛІЗАЦІЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В ГУМАНІТАРНІЙ ТА СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРАХ У ПІСЛЯВОЄННІЙ СИТУАЦІЇ В УКРАЇНІ

У статті розглянуто питання забезпечення державної політики у соціогуманітарній сфері у період післявоєнного відновлення в Україні. Метою статті є аналіз реалізації державної політики в гуманітарній та соціальній сферах в післявоєнній ситуації в Україні. З'ясовано необхідність змін до підходів у соціальних та гуманітарних напрямках державної політики, що має враховувати сучасні пріоритети в освіті, науці, соціальному захисті, культурі та інших напрямках. Російське вторгнення спричинило в Україні значні наслідки економічного та гуманітарних характеру, створило безпрецедентне фінансове навантаження на бюджет, масштабне знищення інфраструктури, смерть і каліцтва десятків тисяч людей та потенційні довготривалі макроекономічні та соціальні наслідки. Викладено ключові підходи щодо розуміння сучасних вимог до формування державної соціальної та гуманітарної політики та управління реалізацією функцій держави у соціальній та гуманітарній сфері. Визначено, що державна політика соціального та гуманітарного розвитку передбачає дії щодо підтримання рівня життя населення, який визначають певна кількість споживчих благ і послуг у повсякденному існуванні, та задоволення духовно-культурних запитів. Встановлено, що гуманітарна політика спирається на впровадження цільових державних програм, які забезпечують розвиток напрямів, пов'язаних з мовою, освітою, наукою, культурою, охороною здоров'я, спортом, молоддю та ін. Визначено основні напрями, які необхідно реалізовувати у державній соціальній та гуманітарній політиці у післявоєнний період (забезпечення встановлення належного рівня якості життя, функціонування освітніх систем, сфери зайнятості, охорони здоров'я, соціального забезпечення, екологічної безпеки, задоволення соціальних потреб, гарантування соціального захисту, покращення демографічної ситуації, розвитку духовності та культури).

Ключові слова: державна політика, гуманітарна та соціальна сфера, післявоєнний період, розвиток.

Постановка проблеми. Розвиток сучасної країни в значній мірі визначають наявність дієвого соціального та гуманітарного напрямку державної політики, спрямованої на посилення соціальної справедливості, зростання добробуту, забезпеченості матеріальних та духовних потреб людини. Особливо актуальними стають заходи щодо задоволення основних функцій життєдіяльності, персоналізована допомога окремим соціальним групам населення, підвищення якості життя, задоволеність споживачів суспільними послугами. Держава має постійно віднаходити оптимальні шляхи та основні напрями соціальної та гуманітарної політики в Україні. Нинішня ситуація, пов'язана з військовою агресією Росії в Україні, безпрецедентно посилила проблематику гуманітарних питань воєнного часу та потребує свого окреслення і в післявоєнний час. Враховуючи величезні матеріальні та культурні втрати, поряд з економічною відбудовою постануть питання збереження та посилення соціальних інститутів, захист прав та свобод людини, зростання впливу громадянського суспільства та

соціального партнерства, необхідність перегляду гуманітарних підходів до розвитку суспільства та першочергових потреб особистості. Перелічені завдання є нагальними й особливий акцент матимуть якраз у післявоєнний період, що, безперечно, є актуальним питанням та передбачає його наукового розгляду.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання, пов'язані з дослідженням різних аспектів соціальної та гуманітарної політики на загальнодержавному та регіональному рівні розглядали такі науковці як Бакуменко В. Д., Ващенко К. О., Градівський В. М., Ковбасюк Ю. В., Куйбіда В. С., Купрійчук В. М., Сергієнко Л. В., Скуратівський В. А., Смагло О. В., Сурмін Ю. П. та ін. Враховуючи складні проблеми, що виникли внаслідок російської воєнної агресії на Україні, актуальним є дослідження шляхів формування державної політики в гуманітарній та соціальній сферах в післявоєнній ситуації в Україні з урахуванням важких наслідків у економічній та соціальній сфері, спричинених війною.

Метою статті є аналіз реалізації державної політики в гуманітарній та соціальній сферах у післявоєнній ситуації в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В міру розвитку держави, ускладнення її інституцій та потреб суспільства, важливим завданням визначається модернізація напрямів гуманітарної та соціальної сфери, що передбачає зміну пріоритетів в освіті, науці, соціальному захисті, культурі. Створення необхідних умов для подальшого світоглядного, освітнього та культурного удосконалення людини та суспільства є цільовим орієнтиром, що передбачає забезпечення достатнього фінансування, інфраструктурного забезпечення та інтелектуального напрацювання декількох поколінь. Нажаль, минулі надбання можуть бути нещадно знищені за короткий період в результаті військового конфлікту. Військові дії, розпочаті Росією, доводять зазначену тезу. Кожен день руйнацій вимагає неординарних підходів у реалізації гуманітарних та соціальних потреб в Україні.

Російське вторгнення завдало Україні суттєвих економічних і гуманітарних збитків, що загостило фінансове навантаження на бюджет, створило збій у торгівельній сфері, змусило мільйони людей стати біженцями і призвело до масштабного пошкодження інфраструктури та потенційних довготривалих макроекономічних і соціальних наслідків. Очікується, що в 2022 р. ВВП може скоротитися на 45%. Залежно від тривалості війни частка населення, яке живе нижче фактичного прожиткового мінімуму, може досягти у 2022 році 70 %. Гуманітарна криза змусила станом на 31 березня 2022 р. 4 млн осіб стати біженцями, а 6,5 млн – внутрішньо переміщеними особами. Критичними пріоритетами на найближчу перспективу стане забезпечення макроекономічної стабільності, надання основних державних послуг та гуманітарна допомога. Очікується, що в середньостроковій перспективі руйнування виробничого й експортного потенціалу та втрата людського капіталу будуть мати тривалі економічні та соціальні наслідки. Дослідження показує, що частка населення з доходами нижче фактичного прожиткового мінімуму (національної межі бідності) може досягти 70 % у 2022 р. (18 % у 2021 р.). На основі міжнародної межі бідності (5,5 дол США на день), частка таких людей зросте до 19,8 % в 2022 р. (1,8 % в 2021 р.), при цьому ще 59 % людей стануть уразливими щодо бідності [1].

Виходячи з зазначених наслідків, для формування майбутньої політики в гуманітарній і соціальній сферах у післявоєнній ситуації в Україні,

необхідно звернутися до розуміння зазначених понять, які розглядаються в науковій літературі та передбачені в українському законодавстві.

Україна визначена Конституцією соціальною державою, в якій людина є найвищою соціальною цінністю та має право на соціальний захист [2]. Соціальне спрямування держави передбачає формування та впровадження дієвої соціальної політики, що гарантуватиме захист прав людини та забезпечуватиме на належному рівні функціонування ефективних освітніх систем, соціального забезпечення, охорони здоров'я, безпечного довкілля та ін. Соціальна сфера поєднує різні напрями, які пов'язані з функціонуванням та задоволенням соціальних потреб і цінностей людей і соціальних груп, гарантуванням безпеки (заробітна плата, страхування, пенсійне забезпечення, соціальна допомога тощо); соціальною структурою суспільства та соціальними відносинами; суспільною інфраструктурою надання послуг (медичних, освітніх, культурних, побутових тощо) [3].

Політика є системою зі встановленими цілями, інтересами та завданнями, засобами, методами та узгодженими діями, які дозволяють досягати цільових орієнтирів та завдань певної сфери діяльності в межах відповідного суспільного ладу та структури країни [4]. Соціальну політику можна визначити як систему соціально-економічних заходів органів публічної влади, суб'єктів господарювання, які мають забезпечити захист населення від падіння рівня життя, визначеного певною кількістю та якістю споживчих благ і послуг у повсякденному житті та задоволенням духовно-естетичних запитів. До основних напрямів соціальної політики в Україні можна віднести забезпечення сфери доходів населення (соціальні стандарти якості життя, рівень заробітної плати); зайнятість та охорону праці (засоби охорони праці, соціальне страхування, повна продуктивна зайнятість населення, боротьба з безробіттям); соціальний захист (пенсійне забезпечення, соціальне страхування та допомога, пільги та гарантії); демографія (зростання населення, сімейна допомога, регулювання міграції); розвиток соціальної сфери (культура, охорона здоров'я, освіта тощо) [5].

Гуманітарна політика розглядається як система, що регулює діяльність суб'єктів з метою забезпечення оптимального стану гуманітарної сфери суспільної діяльності, соціального життя та відносин, спираючись на принципи, встановлюючи цілі, використовуючи механізми та заходи, які створюють умови для соціального

та гуманітарного суспільного розвитку, соціальної та інтелектуальної безпеки суспільства та особистості, реалізацію потреб соціального характеру, формування, збагачення та самореалізацію творчого потенціалу особи, цільова орієнтація освіти, науки, культури тощо [6, с. 127].

Гуманітарні функції управління відносять до основних функцій публічного управління, які спрямовуються на посилення культурного та інтелектуального потенціалу суспільства шляхом розвитку культури; створенню культурно-освітньої інфраструктури; модернізації освітньої сфери та форм здобуття освіти; розвитку інформаційного простору; фізичної гармонізації людини [3].

Державне управління гуманітарною безпекою передбачає здійснення органами публічної влади управління процесами гуманітарного розвитку, відповідними засобами, діями та заходами, які мають на меті сформувати та впровадити стратегічні заходи гуманітарної безпеки та цілеспрямовані рішення щодо захисту важливих інтересів суспільства від загроз внутрішнього та зовнішнього характеру [7, с. 168].

Статтею 10 Закону України «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» [8] визначено засади внутрішньої політики в гуманітарній сфері, які забезпечуватимуть пріоритети та принципи здійснення зазначеної політики. Відповідно до вищевказаного законодавчого акту, гуманітарна політика України має реалізовувати [8]:

- розвиток і використання української мови на території держави включаючи всі сфери суспільного життя;

- створювати належні умови для посилення освітнього потенціалу, забезпечувати рівний доступ громадян до освіти, удосконалювати освітню систему, проводити реформування у сфері освіти та науки, продовжувати інтеграційні процеси освітньої системи в європейський та світовий освітній і науковий простір та ін.;

- сприяти культурному та духовному розвитку громадян, формувати умови для реалізації творчого потенціалу людини та суспільства, задовольняти культурно-духовні потреби, зберігати та примножувати культурну спадщину та підтримувати сучасну культуру та мистецтво;

- гарантувати свободу засобам масової інформації та безперешкодний доступ до публічної інформації;

- забезпечувати якісну і доступну медичну допомогу, контролювати якість лікарських засобів і виробів медичного призначення, розвивати страхову медицину та інститут сімейного лікаря та ін.;

- створювати належні умови для розвитку у сфері фізичної культури та спорту, розширювати спортивну інфраструктуру;

- формувати активну громадянську позицію та залучати до суспільного життя молодь.

Значний перелік вказаних напрямів передбачає процес розроблення та впровадження цільових державних програм, тобто політики, яка стосується безпосередньо кожного гуманітарного об'єкта управління (мова, освіта та наука, культура, інформаційна діяльність, охорона здоров'я, спорт, молодь). Встановлені на основі чинних законодавчих актів напрями державної політики становлять державну гуманітарну політику, формування та реалізацію яких забезпечує система державного управління гуманітарною сферою, визначаючи рівень гуманітарного розвитку в країні [9].

Мета державної політики в гуманітарній сфері має визначатися у посиленні процесів створення гуманістичного світогляду у суспільства, формування морально-культурних надбань всеукраїнського значення, утвердження патріотичного світогляду, що дозволить зміцнити духовну та соціальну єдність суспільства, знизить культурне й політичне протистояння, посилить співпрацю багатонаціонального населення, довершуючи формування української політичної нації [10]. Основними напрямами розвитку механізмів публічного управління гуманітарною сферою на рівні регіонів визначають: приведення інституційно-організаційної системи публічного управління у гуманітарній сфері відповідно до потреб суспільства; удосконалення нормативно-правового регулювання сфери гуманітарного спрямування; участь суб'єктів у формуванні та реалізації державної політики зазначеної сфери [11].

Для досягнення головної мети впровадження механізмів публічного управління розвитком гуманітарної сфери на рівні регіону передбачається вирішення таких основних завдань [12]:

- встановлення загальнонаціональних моральних цінностей, та забезпечення адекватного їх сприйняття;

- впровадження національної системи моніторингу за показниками людського розвитку з метою оперативного корегування регіональних вимірів основних гуманітарних компонентів;

- забезпечення фінансово-організаційних умов для територіальних громад щодо розвитку у сфері культури та залучення інвестиційних ресурсів на впровадження програм культурного розвитку;

- упровадження правового механізму щодо реалізації державної мовної політики;

– реалізація національних гуманітарних програм, спрямованих на регіональну інтеграцію України в єдину систему на основі спільних для всіх громадян держави цінностей та надбавь багатокультурності, що формуватиме національну ідентичність українського суспільства.

Виходячи з світового досвіду аналогічних військових конфліктів, в повній мірі питання впровадження соціальної та гуманітарної політики можуть розглядатися у контексті беззаперечного виконання чинника безпеки (завершення воєнних дій) і гарантування мирного співіснування в подальшому на основі відповідних правових домовленостей. Враховуючи значні руйнування соціальної інфраструктури (заклади освіти, охорони здоров'я, адміністративні будівлі, заклади культури, інженерні мережі та ін.) суттєвим постає необхідність реконструкції та нового будівництва об'єктів суспільного використання в достатньо стислі терміни (до 3 років) за рахунок різних джерел. Окремим напрямом є будівництво значної кількості житлових об'єктів на основі енергозберігаючих технологій та екологічно привабливого розташування для громадян, які втратили житло, та прискорити повернення, в першу чергу – біженців, та, по можливості, найближчим часом окремих економічних мігрантів. Паралельно має відбуватися відновлення та приведення у функціональний стан об'єктів соціальної інфраструктури, де є незначні пошкодження або вони практично відсутні. Це є базовим елементом, адже більшість напрямів соціальної та гуманітарної діяльності потребує наявності нормативно визначеної кількості об'єктів нерухомості, інженерних та дорожніх комунікацій. Безперечно, масштабного відновлення завдання соціальної інфраструктури має спиратися на можливості Організації Об'єднаних Націй, Європейського Союзу, Міжнародного валютного фонду, міжнародних партнерів України та ін. інституцій, які матимуть бажання здійснювати гуманітарну допомогу.

Якщо розглянути фундаментальні питання, пов'язані з утриманням рівня якості життя післявоєнного періоду, збільшенням зайнятості та ліквідації безробіття, гарантуванням допомоги, пенсійним забезпеченням, організацією діяльності сфери культури, охорони здоров'я, освіти тощо, то зазначене буде залежати від можливостей економічної системи, наповнення державного та місцевих бюджетів, сприятливого бізнес-клімату та інвестиційних надходжень. В іншому випадку дієвого впровадження соціальної та гуманітарної компоненти державної політики досягти буде складно, як і прийняттого рівня якості життя.

Наступним питанням стає ліквідація проблем, пов'язаних з продовольчою кризою та збалансування цінової політики на соціальні групи товарів та ліки (гуманітарна допомога, організація та переміщення виробничих потужностей і повне відновлення роботи торговельних підприємств, організація логістичних маршрутів, створення спеціальних економічних преференцій). Посилення спроможностей у сільськогосподарському виробництві (надання техніки, матеріалів, продукції) має зменшити тимчасову потребу у імпорті окремих продовольчих товарів.

Запровадження спрощених форм соціального забезпечення, особливо в грошовій формі, розширення моделей залучення на громадські роботи, зміна у системі забезпечення робочими місцями та фінансування заходів, пов'язаних з мінімізацією безробіття, передбачає необхідних змін у чинному законодавстві як фінансового так і організаційного характеру. Зазначені зміни мають містити затвердження цільових програм, які розширюють можливості для працевлаштування демобілізованих з армії та біженців, які повертаються на батьківщину протягом найближчого періоду, і є важливим у стратегії економічного відновлення та соціального захисту. Важливими підходами є встановлення регульованих цін на комунальні послуги, що разом з введенням лімітів цін на основні споживчі товари має стримати інфляційний тиск у короткостроковій перспективі.

Враховуючи окремі проблеми у сфері освіти, які були спричинені війною (знищення закладів освіти, значна кількість біженців (педагогічних працівників, учнів та здобувачів), втрата майна), вбачається за доцільне формування нових підходів щодо функціонування освітньої системи, що передбачає відновлення в повному обсязі освітніх можливостей і навчального процесу, продовжуючи інтеграцію в світовий освітній і науковий простір.

Реабілітація, лікування та оздоровлення як учасників воєнних дій, так і осіб, що постраждали внаслідок війни, має спиратися на існуючий досвід окремих країн світу, що пройшли подібний шлях; можливості міжнародних та вітчизняних інституцій медичного та психологічного спрямування, закладів охорони здоров'я, санаторіїв та реабілітаційних центрів. Поєднання діяльності у сфері охорони здоров'я та освіти, крім іншого, має сприяти швидкому відновленню рівня людського капіталу, в т. ч. і на рівні регіонів.

Слід зупинитися на компонентах культурного розвитку як одного з важливих елементів

майбутньої ідентифікації української нації. Акцент має бути на активному культивуванні національної духовної автентичності та культурного розмаїття, дослідження культурної спадщини та значна фінансова підтримка сучасної української культури та мистецтва.

Важливим аспектом має стати залучення недержавних організацій та кооперація з бізнес-структурами у сфері надання гуманітарної допомоги на основі публічно-приватного партнерства. Досвід забезпечення безпеки, надання гуманітарної допомоги на основі моделей партнерства держави та суб'єктів підприємницької діяльності сприятиме ефективному забезпеченню окремих гуманітарних функцій держави, дозволить зберегти кошти державного бюджету для вирішення інших нагальних завдань.

Одним із напрямів реалізації гуманітарної політики стає гарантування прав і свобод людини, сприяння відновленню суверенних прав та самоврядування у післявоєнний період. Проблематика подолання цілого спектру глобальних проблем продовольчої безпеки, безпеки навколишнього середовища, гендерної рівності, захисту прав біженців та національних меншин передбачає використання принципів, які лежать в основі гуманітарного права: гуманності, нейтралітету, неупередженості, незалежності, орієнтованості на потреби людей, субсидіарності та ін.

Значний перелік питань, які будуть визначені у державній гуманітарній та соціальній політиці післявоєнного періоду, мають відображатися у стратегічних документах, що спрямовані на подолання наслідків воєнних дій з чіткими часовими межами виконання та джерелами фінансування.

Крім того, низка питань правового характеру повинна бути унормована законодавчими актами, що регулюють соціальну та гуманітарну сферу з урахуванням післявоєнного стану.

Висновки. Таким чином, ситуація, що виникла наприкінці лютого 2022 р. кардинально змінила існування нашої країни, продемонструвавши всі жахіття російського вторгнення, яке безпідставною агресією спричинило глобальну економічну та гуманітарну катастрофу. Тисячі безневинно вбитих людей, знищених об'єктів нерухомості, інфраструктури та культурних цінностей, покалічені долі дітей стали результатом воєнних дій загарбника.

Наростання негативних наслідків збройного конфлікту, зростання політизації гуманітарної діяльності, необхідність розвитку міжнародного гуманітарного права, про які останнім часом говорить наукова спільнота, актуалізує подальше вивчення проблематики гуманітарної діяльності держав. Особливо проблемним питанням постає можливість реалізації соціальної та гуманітарної політики у післявоєнний час. І в цьому аспекті Україна має використовувати існуючий світовий досвід. Виходячи з основних напрямів, які необхідно реалізовувати, державна соціальна та гуманітарна політика у післявоєнний період має зосереджуватися на забезпеченні відновлення та встановлення належного рівня якості життя, функціонування освітніх систем, сфери зайнятості, охорони здоров'я, соціального забезпечення, відтворення людського капіталу, екологічної безпеки, задоволення соціальних потреб, гарантування безпеки, соціального захисту, покращення демографічної ситуації, розвитку духовності та культури.

Список літератури:

1. War in the Region. Europe and Central Asia Economic Update (Spring), Washington, DC: World Bank, 2022. 102 p. DOI: 10.1596/978-1-4648-1866-0
2. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#top>
3. Публічне адміністрування. Настільна книга державного службовця і політика. Понятійно-термінологічний словник / К. О. Ващенко, Р. Г. Щокін, Є. О. Романенко, Л. М. Акімова [уклад.]. Київ: ПрАТ «ВНЗ «Міжрегіональна Академія управління персоналом», 2020. 764 с.
4. Публічне управління : термінол. слов. / уклад. : В. С. Куйбіда, М. М. Білинська, О. М. Петрос та ін. ; за заг. ред. В. С. Куйбіди, М. М. Білинської, О. М. Петрос. Київ : НАДУ, 2018. 224 с.
5. Смагло О. В. Соціальна політика: реалії та перспективи. *Причорноморські економічні студії*. 2019. № 38 (2). С. 70-73.
6. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. К. : НАДУ, 2010. 820 с.
7. Енциклопедія державного управління / наук. ред. Ю. В. Ковбасюк, М. М. Іжа, В. Г. Бодров та ін. Галузеве управління. К. : НАДУ, 2011. Т. 4. 648 с.
8. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01.07.2010 р. № 2411-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>

9. Сергієнко Л. В. Гуманітарна політика України: ідентифікація складових, об'єктів, суб'єктів та пріоритетів. «Вісник ЖДТУ»: Економіка, управління та адміністрування. 2019. № 2 (88). С. 162-173.
10. Градівський В. М. Впровадження механізмів публічного управління розвитком гуманітарної сфери в Україні: регіональний аспект. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2021. № 8. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=2155>
11. Державна політика в соціогуманітарній сфері : підручник / [авт. кол. : В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, П. К. Ситник та ін.]; за заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського. К. : НАДУ, 2010. 284 с.
12. Купрійчук В. М. Гуманітарна політика українських урядів у добу національної революції (1917–1920 рр.) : монографія. К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2014. 378 с.

Moisiiakha A.V. IMPLEMENTATION OF STATE POLICY IN THE HUMANITARIAN AND SOCIAL SPHERES IN THE POST-WAR SITUATION IN UKRAINE

The article considers the issue of ensuring state policy in the socio-humanitarian sphere in the period of post-war reconstruction in Ukraine. The aim of the article is to analyze the implementation of state policy in the humanitarian and social spheres in the postwar situation in Ukraine. The need for changes in approaches in social and humanitarian areas of public policy, which should take into account current priorities in education, science, social protection, culture and other areas, has been identified. The Russian invasion caused significant economic and humanitarian consequences in Ukraine, creating an unprecedented financial burden on the budget, large-scale destruction of infrastructure, death and injury of tens of thousands of people and potential long-term macroeconomic and social consequences. The key approaches to understanding the modern requirements for the formation of state social and humanitarian policy and managing the implementation of state functions in the social and humanitarian spheres are presented. It is determined that the state policy of social and humanitarian development involves actions to maintain the living standards of the population, which is determined by a certain number of consumer goods and services in everyday life, and to meet spiritual and cultural needs. It is established that humanitarian policy is based on the implementation of targeted government programs that ensure the development of areas related to language, education, science, culture, health, sports, youth and others. The main directions that need to be implemented in the state social and humanitarian policy in the postwar period (ensuring the establishment of an adequate quality of life, functioning of educational systems, employment, health, social security, environmental security, social needs, social protection, improving the demographic situation, the development of spirituality and culture).

Key words: state policy, humanitarian and social sphere, post-war period, development.